

Rádi Ildikó*

KREATÍVAN HASZNÁLHATÓ IDEGENNYELV-TUDÁS MEGSZERZÉSÉNEK NYELVPEDAGÓGIÁJA NEUROLINGVISZTIKAI MEGKÖZELÍTÉSSEN

1. Problémafelvetés: hol keressük a hibát a mai nyelvoktatásban?

A nyelvoktatás gyakorlata, módszertana, tananyaga – csak az én életemben is – forradalmi változásokat élt meg: az anyanyelvre épülő nyelvtanozó-fordító korszakot váltotta az anyanyelvi megnyilatkozást nem tűrő direkt módszer, azután jött az audio-lingvális korszak, és a megváltást hozónak hitt nyelvi laborok, majd a remek elnevezésű kommunikatív módszer. Mindeközben számos, a hivatalos nyelvoktatás által alternatívnak nevezett módszer. A tiszta elveken nyugvó módszerek mellett teret nyert az eklekticizmus. Korunk nyelvoktatásában nem baj az eklekticizmus megléte, ha olyan módon ötvözi az egyes módszerek elemeit, hogy az az adott nyelvtanuló számára hatékonyan tud működni. Azt próbálom megtalálni, hogy ebben az ötvözetben a kognitív szemlélet, a holisztikus felfogás, az anyanyelv használatának aránya milyen kellene hogy legyen azért, hogy elfogadott, működő és eredményes nyelvpedagógiáról beszélhessünk.

Bárdos (2000) egyetemi tankönyvében és még több helyen is megemlíti, hogy „a nyelvtanítás történetének közel 40 címkézhető módszere közül legalább 10-15 olyan akad, amelyek segítségével – a módszer nyilvánvaló «hibái» ellenére – számos embernek sikerült nyelveket megtanulnia”. Szerinte a nyelvtanítás 2000 éves történetét ismerve nehéz olyan módszert kitalálni, amelyről ki ne derülne, hogy az is csak „régis szokások elegye egy kis friss körítéssel”. Elméleti csaták vannak a nyelvészek, pszichológusok és a nyelvpedagógusok között **egy egyszerű és logikus nyelvtanítási elmélet érdekében**, lévén a nyelvpedagógia több tudományágra alapozó, tudományközi – multi- és interdiszciplináris – terület. „[...] A nyelvtanulás valóban lényegi, minőségi mozzanatai továbbra is a spekuláció és belátás, ösztön és józan ész között oszcillálva jelenik meg a mindennapi tanári munkában. [...] **hiányzik még a harmónia az elmélet, az alkalmazott nyelvészeti kutatás és a tanári intuíció között.**” (kiemelések tőlem).

---

* Rádi Ildikó, főiskolai docens, Szolnoki Főiskola, ilradiko@yahoo.fr

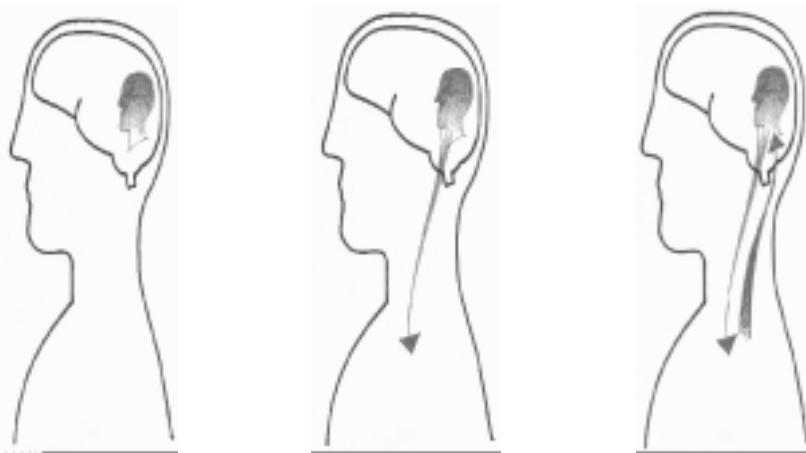
2. Már megvan a megoldás!

2.1. Makara nyelvszemlélete

Több mint tizennyolc éves kutató-fejlesztő munka után kialakult Magyarországon az a nyelvtanítási módszer, amely olyan neuropszichológiai, neurolingvisztikai és nyelvpedagógiai alapokra épül, melyek figyelembe veszik az ember természetes nyelvtanulási képességét. Olyan módszer, amely bizonyítottan hatékonyabb és eredményesebb minden eddiginél. Lássuk miért.

Makara György¹ nyelvszemlélete grammatikai modelljén alapul: a természetes nyelvet beszélő és az e megnyilatkozást figyelő, hallgató vagy olvasó emberre, pontosabban ezen emberek belső testi és képzeleti folyamataira tekintő szemlélet. Ez a képzeleti folyamat időben állandóan változó, egyszeri és közvetlen (emberi) élmény, amelynek folyamatában a képzeleti tartalmak kifejtésre kerülő részletei gondolati szinten – a várakozáskeltés és ki- vagy ki nem elégítés, vagy a megértés/félreértés szintjén – realizálódnak, vagyis keletkeznek, módosulnak, alakulnak. A beszélő/író ember megnyilatkozása folyamán mondanivalójának egészét tartja szemmel, de az aktuálisan elmondásra kerülő beszédkvantum² kimondása közben e részlet – képzeleti tartalom – jelentésére összpontosítja figyelmét és a beszédkvantum által megragadott tartalommal és annak nyelvi megfogalmazásával foglalkozik.

1. ábra. Az ember képzeletében, agyában és testében megjelenő képzeleti tartalom útja

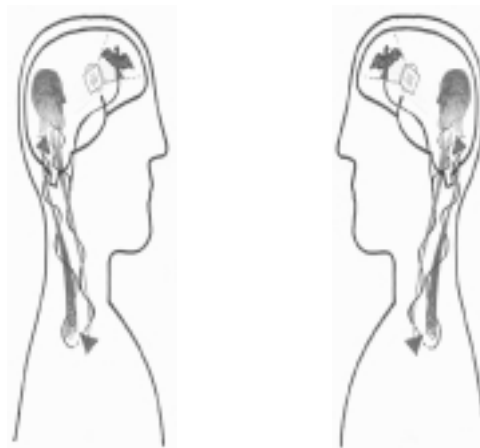

¹ A *VillámMódszer* megalkotója, fejlesztője. *Szimu avagy Gyermeki kíváncsisággal a Világról* (2003) című könyvében fejt ki a módszer elméleti és gyakorlati alapjait.

² A beszélő mondanivalójának egy szegmense – a nyelvhasználati szokásoknak, saját pillanatnyi beszédstratégiájának megfelelően. Pl. „[Péter azt mondta], [bogy ebédre hazajön].”

A kimondás során ezt képzeletében meg is jeleníti. Ezzel az éppen megidézett részlet képzeleti tartalma a megnyilatkozóban – ha hitelesen, átélően beszél – a kimondással, leírással szimultán képzeleteket és érzeteket generál. Lehet fegyelmezetten, az érzelmeket el- vagy visszafojtva is beszélni. A megnyilatkozásra figyelő, a nyelvet ismerő hallgató/olvasó a szinkronia és a háttérben álló tükörneuron³ rendszer spontán és elfojthatatlan működése kapcsán karakterében hasonló, de saját belső testélményfolyamaton megy át, melyben a konvencionális grammatikai eszközöknek és alkalmazási eljárásaiknak jól felismerhető élményalakzatai, *Gestalt*-jai vannak.

2. ábra. A hallgató és a beszélő képzeletében a kommunikáció során megjelenő konstelláció

Ezek a megélt és felismerhető élményalakzatok a hallgató és a beszélő képzeletében a kommunikáció során megjelenő konstelláció részleteire/egészére módosító-pontosító módon közvetlenül kihatnak. A beszélő, a figyelő, a hallgató vagy olvasó ember testében és képzeletében a beszélés vagy beszédmegértés folyamán automatikusan lezajló, többnyire rejtett, de szubjektíven a résztvevő introspekcíóiban, és objektívaltán a résztvevő mikromozgásaiban megragadható idegi-izomzati és zsigeri élményfolyamatai, és az ezekben fellelhető ráismeréssel tapasztalatilag szerzett „nyelvtani” ismerete hozza meg, idézi elő az adott helyzetnek, a képzeleti tartalomnak és a nyelvhasználati szokásoknak a változását. A beszélési vagy beszédértési folyamat során az érintett a saját, a beszéddel összefüggő képzelettartalmainak, gondolatainak és a szöveg (prozódíája, a beszélő mimikája, gesztikulációja stb.), valamint a grammatikája keltette élmény és tartalom összefüggéseire, változásaira figyel.

³ Lásd <http://www.interdisciplines.org/mirror>

A Makara-féle nyelvfelfogás tehát az objektíven (vagy csupán bensőnkben) elhangzó szövegre és a téma konstellációnak éppen kifejtésre kerülő részleteire fókuszál úgy, hogy (1) beszélőként/megnyilatkozóként az aktuálisan a képzeletében lévő részletek kiemelésére, kifejtésére, (2) hallgatóként a beszélő/szövegalkotó képzeletében lévő részlet elképzelésére, megértésére koncentrálnak. A beszédhelyzet résztvevőjeként, a megnyilatkozó képzeleti tartalmainak elhatárolására, elemenkénti megnevezéseire, leírására, és a relációinak, akcióinak tisztázása érdekében belső figyelmi erőfeszítéseket tesz. Ezek hatására, illetve ezek folyamán képzeletében – legyen az auditív, vizuális vagy kinezetikus dominanciájú –, a beszéd tárgyát képező szituációnak a képzeleti terepasztalára leképezett vagy a magát e szituációba beleélő ember élményeivel összefüggő, részeiben bekövetkező változásokat, implicit tartalmakat hivatott „dekódolni”, vagyis saját tudattartalmaival interakcióba hozni. Szemléletében fontos helyet kap a figyelem mibenlétének megragadása, mely szerint a bensőnkben automatikusan folyó, idegrendszeri folyamatainak bizonyos komponenseinek kiragadása, test- és én-tudatunkkal való kapcsolatba hozása, és testi folyamatainkra való átvetítése, felerősítése és időleges fenntartása. Amíg ez a testi-idegi folyamat a ki- vagy megragadott részletet erősíti és a többiekkel kapcsolatos szándékait várakoztatja, addig tart a szóban forgó gondolati tartalom időleges jelenléte. Ha ez nyelvi vagy zenei jellegű, akkor ez tölti ki aktuálisan ÉNünket.

2.2. Makara grammatikamodellje

Makara grammatikamodellje az idegen nyelvű spontán beszédprodukciónak a kialakulását segíti. A modell egyfajta „procedurális nyelvtan”, nyelvtanilag helyes idegen nyelvű mondatokat létrehozó algoritmus, amely növekvő/gyarapodó módon működik: egy-egy beszédkvantumnyi mondatrészt – eljárást – alkot mondatból. Abból a feltevésekből indul ki, hogy egy helyes mondat előállításakor a szintaktikai szerkezet különböző részeinek szinkronban kell lenniük egymással. Az összetett mondatok képzéséhez a helyes grammatikai morfémaikat kell a beszélőnek először kiválasztania (toldalékok, előjárók, alárendelő kötőszók), mert számára ezek produkciója is nehézséget okozhat. Aki a beszéd helyett a szövegben keresi a nyelvtan szerepét, az egy elvont grammatikát alkot. Anyanyelv esetében a szintaktikai műveletek létrehozása nagyon bonyolult, összetett szintaktikai szerkezetek esetén is működik, mivel a beszélő önmagában bármilyen összetételű szerkezet előállítására képes. A megnyilatkozó mondatprodukciónak a rendszere nem tud telítődni, nem lép fel memória-túlterheltség, mivel mindig az aktuális kommunikáció során állítja elő, hozza létre a produkciót, éppen akkor, amikor mond valamit. Az ezen a szinten meglévő összetettség az, ami egy szerkezetileg bonyolult mondatformát kíván meg. Mondatalkotási korlátozottság azért nem léphet fel, mert finoman szabályozható az üzenet szintjén létrejött reprezentációk előállítása a szintaktikai rendszer kapacitásának megfelelően. Csak így lehet automatizált beszédprodukciónak elképzelni. Az idegen nyelvű produkcióban eleinte csekélyebb mértékű szerkezeti kidolgozottság figyelhető meg, és a beélt mondat szerkezetek viszonylagos hiánya tapasztalható. A szerkezeti egyszerűség az üzenetegyszerűsödés következménye, el-

kerüli a művelési túlterheltséget. Makara úgy véli, hogy az eljárások elvégzésének vagy megfigyelésének belső élménye bizonyos vonatkozásait tekintve hasonlóak egymáshoz, vagy akár teljesen azonosak is lehetnek egymással. Ebben a belső élményben (a belső néma beszéd ritmusában, hangsúlyában, prozódiajában) felfedezhető és spontán módon felismerésre is kerülő azonosságok, különbségek, egyediségek azok, amelyek komplex voltukban és az adott kontextus környezetében befolyásolják a nyelvi megnyilatkozásban szereplő komponensek képzeleti megfelelőinek egymáshoz, a térhez, időhöz és az ott zajló folyamatokhoz való viszonyait, akcióit. A belső élményben megjelenhetnek a megnyilatkozónak a kimutatni, kimondani vagy rejtegetni szándékozott attitűdjei (érzelmi viszonyulása, egyetértése, lelkesedése, gúnyossága) is. Az idegenajkú beszélő helytel-közeli agrammatikus beszédét hallgatva nem az agrammatikus szöveg jelentésével, hanem a vélhető mondanivalóval, képzeleti tartalommal törődik. Így sikerül az őt hallgató, feltehetőleg a nyelvet anyanyelvként beszélővel megértetnie magát. Ettől lehetséges az, hogy az ember tökéletesen érti a hibás beszédet, ám a mesterséges intelligencia ezzel nem tud mit kezdeni.

3. Az egyén nyelvelsajátítása

A nyelvelsajátítás képessége öröklött, sajátos emberi képesség. A gyerekekbe mintegy „be van építve” – nem a génjeibe(!), hanem a gének által meghatározott anatómiai felépítményébe – az emberi nyelv(ek) megtanulásának képessége. De ez a képesség egyáltalán nem határozza meg, hogy adott esetben melyik nyelv legyen az, amelyiket a gyermek anyanyelveként elsajátít. Ő a világ bármelyik nyelvét képes megtanulni. Egyedül a környezet, a társadalmi környezet az, ami meghatározó, irányadó. A nyelvelsajátítási folyamat alapvető jellemzője a találgatásos, heurisztikus megismerés, a hipotézisfelállítás és -ellenőrzés, majd a korrigálás, és végül az alakuló nyelvi képességek alkalmazásában a kreativitás. Akárcsak a gyermek, aki az anyanyelv-elsajátítás *néma tanú* korszakában megfigyel, és sejtéseit megerősíti vagy korrigálja, majd az aktív beszéd alkalmazási folyamatában folyton alkot – a nyelvtanuló is a környezetével kialakult kapcsolatok keretében előbb- utóbb alkotó módon sajátítja el a nyelvet. Teret lehet, és ezért „megtervezetten” teret is kell adni a nyelvtanuló számára a heurisztikus felismerései keletkezésének, korrigálásának, hiszen ez egy örömteli, élvezetes emberi tevékenység.

Gósy Mária (2005) a magyar gyermek beszédprodukciónak és beszédmegértésének fejlődését vizsgálta, és megállapította, hogy amíg a produkciós sajátosságok megfigyeléssel, kísérletekkel viszonylag jól követhetők, leírhatók, addig a beszédészlelés és a beszédmegértés fejlődése közvetlenül nem tanulmányozható. Kimutatták, hogy az anyanyelv esetén a beszédfeldolgozás fejlettsége minden életkorban megelőzi a beszédprodukciónak fejlettségét. A *VillámMódszert* alkalmazó idegen nyelv-tanulásban is először a beszédértés fejlődik ki, majd később a beszédprodukciónak. Nem is várható el a nyelvtanulótól, hogy ezeket a képességeket más sorrendben produkálja. A nyelvtanulás első időszakára jellemző a globális beszéd-

megértés, amelyben a beszédhelyzetnek és a mimikának, a gesztusoknak, a nyelv dallamának, prozódijának és hangsúlyának van meghatározó szerepük.

4. Az egyén nyelvi tudása

A nyelvtudás megszerzéséhez nem kell különleges tehetséggel rendelkezünk, elegendők hozzá az ép gyerek biológiai adottságai. Ha létezne is nyelvtehetség, akkor ez már eleve adott mindnyájunkban, hiszen az anyanyelvünket sikeresen elsajátítottuk. Az emberi beszédhang keltésére szervi adottságunk, és érzékelésére is egyazon anatómiai adottságunk van. A nyelvismeret pedig az immanens beszéd felledhetetlenül emlékezetes testélményének és az erre való ráismerés alapján áll. Ahhoz, hogy az idegen nyelvi tudást mint kompetenciát tisztázni tudjuk, először lássuk az anyanyelvi tudásról vallott nézeteket.

Az egyén anyanyelvi tudása korlátozott, de nem zárt. Nem fedi le a teljes nyelvet, mint rendszert (Tolcsvai 1996). Ezzel a nézetével Tolcsvai korlátozza azt a generatív nyelvelfogáshoz köthető nézetet, mely szerint a nyelvi kompetencia univerzális veleszületettsége minden nyelvi képességet előre determinál. A holisztikus kognitív modell ugyan elismeri az ember vele született képességeit, ám ezek az általános kognitív képességek nem zárják ki eleve a tanulás és a heurisztikus problémamegoldás lehetőségét. Ellenkezőleg, elismerik a képzésnek a szerepét az anyanyelvi beszélő egyedi nyelvi történetében, mely folyamatban a tanulási és a heurisztikus mozzanatok egyaránt szerepet játszanak. A nyelvi tudás árnyalt, összetett tudás, mely az egyén élete során folyamatosan változik aszerint, ahogyan az egyén világról alkotott tudása is változik. Ez a tudás történelmileg meghatározott, melyet szocializációja, nyelvi horizontja, nyelvi közössége, kultúrája – amelyben az egyén él –, befolyásol élete során.

A nyelvi tudást Chomsky a grammatikailag formált mondatok alkotásának univerzális képességére szűkítette le (Chomsky 1965). Az idealizált beszélő idealizált nyelvi kompetenciája a generatív grammatika sztenderd változatában igen szűk keretet kapott. Hymes (1979) a kommunikatív kompetencia keretében tágította ki a nyelvi tudásra vonatkozó kérdést. Szerinte az anyanyelvi beszélő azzal a tudással is rendelkezik, amely képessé teszi őt az egyébként grammatikailag jól formált mondatok szituáció szerinti létrehozásában, illetve megértésében. Az anyanyelvi beszélő tehát saját megszólalása vagy mások megértése során a nyelvhez nemcsak mint rendszerhez viszonyul, hanem a nyelvhez mint saját tudásának egy részéhez is, melyet a szituációhoz, a cselekvéshez, a kontextushoz köt, s mely így viselkedésként valamilyen közösségi értékrendnek is megfelel vagy akár különbözik attól.

Az egyénnek ez a nyelvi tudása sajátos, nem rendszerezett, automatizált, gyakorlati tudásnak nevezhető, mely mindenekelőtt azt jelenti, hogy a konkrét szituációra irányul. Tehát a körülményeket azok végtelen változatosságában kell megragadnia. Így ez a tudás több mint képesség, mert a helyzethez illés etikai mozzanatát is magába foglalja. E tudásfajta, Polányi rendszerezésében *ballgatólagos tudás* néven jelenik meg. A kognitív grammatika a stílusértelmezés szempontjából alkalmazza ezt a tudásfajtat. Ott az anyanyelvi beszélő a megnyilatkozások létrehozása-

kor és megértésekor az egyes nyelvi elemeket, illetve a teljes szöveget egyidejűleg szemléli morfológikusan (lineárisan, szerkezeti elemeire bontva) és holisztikusan (hierarchikusan és globálisan) (Polányi 1994). Halliday (1994) hasonlóan vélekedik, szerinte az egyén nem anyanyelvét sajátítja el általában, hanem annak mindig azt az adott változatát, amelyikbe normális esetben beleszületik. Grammatikamodelljében a nyelvi rendszer leírása nem független a beszélőtől, akinek nyelvi tudása az általános kognitív képességekhez kötött.

5. Összefoglalás

A kognitív nyelvten egyértelműen rögzíti azt a viszonyt, ami a beszélő és a nyelv között áll fenn. A nyelv és a beszélő szoros összefüggésben van a világ, a dolgok észlelésével és elképzelésével, azaz kognitív feldolgozásával. Mind a nyelvi rendszer, mind a nyelvhasználat állandó változásban vannak. Ezért inkább folyamatos alkotásról, létrehozásról és megértésről beszélhetünk a beszélő oldaláról. A nyelv nem véletlenszerűen létrehozott cselekvés, hanem a kommunikációs helyzetnek, a hagyomány begyakorlottságának, valamint a kognitív képességeknek és lehetőségeknek a függvénye (Tolcsvai 1996). A nyelvi interakcióban résztvevők nyelvi tudásukat mint problémamegoldó mentális tevékenységet, konstruktív erőfeszítést használják. E tevékenység, ez az erőfeszítés kiterjed a legáltalánosabb kommunikációs helyzetekre, tehát a közlésre, annak megalkotására és megértésére. Az anyanyelvi beszélő nyelvi tudása összetett tudás: egyszerre strukturális és procedurális, egyszerre holisztikus és morfológikus, univerzális és egyéni, egyaránt testi és szellemi élmény, mely elválaszthatatlan az egyén testi élményétől, gondolkodásától, világról való tudásától.

Az idegen nyelvet tanuló pedig hasonló agyi és testi folyamatokat él át egy második nyelv elsajátításának folyamatában. Ha a nyelvoktatás során ezeket a mechanizmusokat érvényesítjük nyelvpedagógiánkban és nyelvoktató technológiánkban, akkor hatékonyabban, eredményesebben, sikeresebben juttatjuk el a nyelvtanulót a megfelelő nyelvi kompetenciák kialakításához. Ebben rejlik a természetes nyelvtanulás alapja.

Irodalom

- Bárdos J. 2000. *Az idegen nyelvek tanításának elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Chomsky N. 1965. *Aspects of the theory of Syntax*. MIT Press, Cambridge.
- Gósy M. 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Halliday A. 1994. Student Culture and English Language Education: An international Perspective. In: *Language, Culture and Curriculum* 7/2: 125–143.
- Hymes D. 1979. On communicative competence. In: Brumfit C. J.–Johnson K. (szerk.): *The Communicative Approach to Language Teaching*. Oxford University Press, Oxford.
- Makara Gy. 2003. *Szimu avagy Gyermeki kíváncsisággal a Világról*. Relaxa Kft., Budapest.
- Polányi M. 1994. *Személyes tudás I–II*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai N. G. 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.